

4. Хамид Сулейман, Текстологическое исследование лирики Алишера Навои. Док. дисс. част первый, – Ташкент: изд. АН УзССР 1961. – С.288.
5. Agoh Sirri Levend. Turkiye kitapliklarindaki Nevai yozmalari. Turk tarih kurumi basimevi – Ankara, 1958.

TARIXIY REALIYALARNI TARJIMADA QAYTA TIKLASH MASALASI

Sug'diyona Ergasheva,

Qo'qon universiteti tayanch doktoranti

Annotatsiya

Tarixiy realiyalarni tarjima qilish tarjimashunoslikning eng murakkab masalaridan biri hisoblanadi. Turli xalqlar tarixi haqidagi asarlarning tarjimasi kitobxonga o'sha millat tarixi haqida ma'lumot berish bilan birgalikda, o'zi mansub bo'lgan millat tarixiga ham bevosita qiziqish uyg'otadi. Bu maqolada tarjimashunoslikdagi "realiya" va "tarixiy realiya" tushunchalari nazariy jihatdan asoslanib, tarjima jarayonida qayta tiklash masalalari tadqiq etiladi va ularning tasnifi takomillashtiriladi. Tarixiy realiyalarning o'ziga xos xususiyatlari ochib beriladi. Tarjima nazaryasidagi zamonaviy yondashuvlar, tarixiy realiyalarni qayta tiklashdagi qiyinchiliklar, ularni tarjima qilish va qayta tiklashning mavjud usullari tahlil qilinadi. Maqola tarixiy realiyalarni tarjima qilishning amaliy tavsiyalarini taqdim etadi va bu sohadagi kelajak tadqiqotlar uchun istiqbolli yo'nalishlarni belgilaydi.

Kalit so'zlar: Tarjima san'ati, mutarjim, milliy kolorit, realiya, tarixiy realiya, lingvokulturologik yondashuv, kognitivistik yondashuv, pragmatik yondashuv, integratik yondashuv.

Аннотация

Перевод исторических реалий является одной из самых сложных задач переводоведения. Перевод произведений об истории различных народов не только предоставляет читателю информацию об истории данной нации, но и пробуждает непосредственный интерес к истории собственного народа. В данной статье теоретически обосновываются понятия "реалия" и "историческая реалия" в переводоведении, исследуются вопросы их воссоздания в процессе перевода и совершенствуется их классификация. Раскрываются специфические особенности исторических реалий. Анализируются современные подходы в теории перевода, трудности воссоздания исторических реалий, существующие методы их перевода и

воспроизведения. Статья представляет практические рекомендации по переводу исторических реалий и определяет перспективные направления для будущих исследований в этой области.

Ключевые слова: Искусство перевода, переводчик, национальный колорит, реалия, историческая реалия, лингвокультурологический подход, когнитивистский подход, прагматический подход, интегративный подход.

Abstract

Translating historical realia is considered one of the most complex issues in translation studies. The translation of works about the history of various nations not only provides readers with information about the history of that nation but also directly awakens interest in the history of their own nation. This article theoretically substantiates the concepts of "realia" and "historical realia" in translation studies, investigates the issues of their recreation in the translation process, and improves their classification. The specific features of historical realia are revealed. Modern approaches in translation theory, difficulties in recreating historical realia, and existing methods of their translation and reproduction are analyzed. The article presents practical recommendations for translating historical realia and identifies promising directions for future research in this field.

Keywords: Art of translation, translator, national color, realia, historical realia, linguocultural approach, cognitive approach, pragmatic approach, integrative approach.

Tarjima kundan-kunga kengayib, chinakam san'at darajasiga ko'tarilib bormoqda. Tarjima san'atining eng nozik va murakkab jabhalaridan biri bo'lmish badiiy asar tarjimasini haqida so'z yuritganda, uni mahorat va sabr-toqat talab qiladigan ijodiy jarayon deb ta'riflash mumkin. Badiiy asar tarjimasini mutarjimlar tomonidan behisob turlardagi bedor soatlar, tinimsiz izlanishlar va beqiyos aqliy mehnat samarasi o'laroq dunyoga keladi. Bu bebaho asarlarni bir tildan boshqa tillarga tarjima qilish dunyoning turli burchaklaridagi jamiyatlarga ma'naviy ko'priklarni qurish, insoniyat tafakkurining durdonalarini barchalari uchun ochib berish demaktir. Tarjima zavqli bo'lish bilan bir qatorda murakkab va nozik jarayon sanaladi. Bu murakkab jarayon tarjimondan nafaqat chuqur bilim, balki juda keng qamrovli adabiy salohiyat, ilmiy tajriba va madaniy dunyoqarashni talab etadi. Har bir badiiy asar o'ziga xos ruhiyatga ega, shuning uchun bu jarayon faqat so'zlarni tarjima qilishdan iborat emas, balki muallifning uslubi, ohangi, hissiyotlari va madaniy kontekstni ham saqlab qolishni talab qiladi. Asar ma'nosi va muallifning niyyatini yo'qotmaslik juda muhimdir. Tarjimon o'zining so'z

boyligi va ifoda uslubi bilan asarga yangi nafas olib kiradi va ona tilida qayta jonlantiradi. “ Tarjima til va tafakkurning buzilmas ittifoqi, muqoyasasi, shirin xosili o‘laroq , tabiat insonga ato etgan ulug‘ ne‘mat, ajoyib mo‘jiza, tarjima bor ekan, xalqlar bir-birlari bilan doimiy jonli muloqotda, adabiyotlar bir-biriga vobasta, bir-biridan baxramand. Tarjima bor ekan, fikr-fikrdan suv ichadi, boyiydi, o‘tkirlashadi” deb yozgan edi tarjimashunos olim G‘aybulla Salomov[1,121]. Tarjimon matnning ortidagi madaniy kontekstni, tarixiy davr ruhini, muallif dunyoqarashini his etmasa va kitobxonga etkaza olmasa, asar o‘z qimmatini yo‘qotadi. Shu sababdan kitobni tarjima qilishda malakali tarjimon har ikki madaniyat orasida ko‘prik bo‘lishi o‘z ona tilining nozik jihatlarini mukammal bilishi va professional mahoratini doimiy ravishda takomillashtirishi zarur.

Zamonaviy tarjimashunoslik fani tobora rivojlanib borayotgan bir paytda, madaniyatlararo kommunikatsiyaning samaradorligini ta‘minlovchi omillarni tadqiq etish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Tillararo muloqot jarayonida milliy-madaniy xususiyatlarni ifodalovchi til birliklarini tarjima qilishda alohida e‘tiborni talab etadi. Ana shunday til birliklari ichida tarixiy realiyalar o‘ziga xos o‘rin egallaydi. **Milliylik** u yoki bu millatning ma‘naviy faoliyati va moddiy hayotidagi o‘ziga xoslikdir. Ma‘naviy faoliyat kishilarning xarakteri, tafakkur tarzi ruhiyati, intilishlari, qiliqlari, yumos xususiyatlari va boshqalar bo‘lsa; moddiy hayot esa urf-odat, rasm-rusum, marosimlar, kiyimlar, uy-ro‘g‘or anjomlari, cholg‘u asoboblari, panzandachilik, ismlar va hakovozlardir. Badiiy asarda aks etgan milliy xususiyatlar yig‘indisi **milliy kolorit** deyiladi[2,69]. Adabiyotshunoslikda mahalliy kolorit degan tushuncha ham mavjud. N. Hotamov, B. Sarimsoqovlar tomonidan tuzilgan “ Adabiyotshunoslik terminlarining ruscha-o‘zbekcha izohli lug‘ati”da bu terminga shunday ta‘rif berilgan : “**Mahalliy kolorit** – biror mahalliy sharoit, urf odat yoki joyga xos turmush, peyzaj va til xususiyatlarini badiiy adabiyotda aks ettirish”[3,192] Yuqorida ta‘kidlab o‘tilgan so‘z va atamalar **realiyalar** deyiladi. Bu atamaning kelib chiqishi lotin tilidagi “realis” so‘zidan olingan bo‘lib, “moddiy”, “haqiqiy” degan ma‘nolarni anglatadi. Ilmiy adabiyotlarda realiya tushunchasi turlicha talqin qilinadi. Ba‘zi olimlar uni faqat predmet sifatida ko‘rsalar, boshqa tadqiqotchilar uni til birligi sifatida ham, madaniy hodisa sifatida ham o‘rganadilar. Realija atamasiga H.Hamroyevning “ Realija va badiiy tarjima” nomli maqolasida: realiyalar asar tilining ajralmas qismi bo‘lib, ular yordamida muallif qahramon obrazini yaratadi, xalqning milliy xususiyatini ta‘riflab beradi. Ular badiiy asarning milliy koloritini ifoda etadi, turli uslubiy vazifalarni bajaradi, hodisa va predmetlarning xususiyatini haqqoniy, to‘g‘ri tasvirlashga yordam beradi” tarzida izohlangan[4,158]. G‘.Salomovning “Tarjima nazaryasi asoslari” kitobida esa realiyalarni **milliy o‘ziga xos so‘zlar** deb nomlaydi va adabiy asarda

tasvirlangan xalq hayotining moddiy sharoiti, ma'naviy turmush tarzi, tabiati, o'rmon, tog', dala, suv, zamin osmon hamda afsona va cho'pchaklari, tarixi, dini, adabiyoti va san'ati hamda boshqa maxsus narsalar haqidagi tasavvurlari, tushunchalari, atamaları tushuniladi. Kiyim-kechaklar, udumlar, urf-odatlar, pul birliklari va hokazolar milliy xoslik komponentlariga kiradi deya e'tirof etishgan[5,101]. Bu atamaning mazmun mohiyati, kelib chiqishi, tilshunoslikdagi realliklar, akalotizmlar va anaxronizmlar, tarixiy voqeliklarning tarjimasi, tarjimada reliyalarning onomasiyasi haqida rus olimlari Sergey Vlastov va Sider Florinlar "Непереводимое в переводе" nomli kitobida batafsil yoritiladi.

Tarixiy realiyalar – muayyan tarixiy davr, joy yoki madaniyatga xos bo'lgan va boshqa til va madaniyatlarda bevosita ekvivalenti bo'lmagan tushunchalardir. Ular nafaqat til, balki tarix, etnografiya, madaniyatshunoslik kabi fanlar kesishmasida joylashgan murakkab lingvistik hodisadir. Shu bois ularni tarjima qilish va qayta tiklash masalasi nafaqat tarjimashunoslik, balki madaniyatlararo muloqot va madaniyat tarixini o'rganish nuqtai nazaridan ham muhim ahamiyat kasb etadi. Har qanday tarixiy asardagi realiyalar ham milliy ham tarixiy bo'yoqni o'zida nomoyon etadi. Chunki ma'lum bir xalqning xilma-xil tarixiy davrlardagi turmush-tarzi, madaniyati, qarashlari, ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy taraqqiyoti realiya atamasining ma'nosiga o'z ta'sirini o'tkazmasdan qolmaydi.

Realiyalar murakkab lingvomadaniy hodisa bo'lib, ularni tarjima qilish va qayta tiklash jarayonida ko'p qirrali yondashuvni talab etadi. Realialarning tasnifi ularni tadqiq etishda nazariy asos bo'lib xizmat qiladi. Quyida realiyalar mavzusi bo'yicha turli tadqiqot ishlarida keltirilgan ilmiy-nazariy fikr va xulosalar asosida tarixiy realiyalar tasnifini keltiramiz:

1. Predmet-mazmuniga ko'ra: moddiy realiyalar (asbob-anjomlar, qurol-yarog'lar, kiyim-kechaklar, oziq-ovqatlar); ijtimoiy-madaniy realiyalar (urf-odatlar, an'analar, marosimlar); tarixiy-siyosiy realiyalar (unvonlar, mansablar, tashkilotlar); diniy realiyalar (diniy ma'rosimlar, ibodatxonalar, diniy atamalar); geografik realiyalar: (geografik nomlar, joylar va h.k)

2. Tarixiy davriga ko'ra: arxaik realiyalar (hozirgi kunda ishlatilmaydigan), tarixiy realiyalar (ma'lum bir tarixiy davrga xos), zamonaviy realiyalar (hozirgi kunda ishlatiladigan).

3. Tarqalish doirasiga ko'ra: milliy realiyalar (bir millat doirasida), mintaqaviy realiyalar (ma'lum bir hududda), xalqaro realiyalar (ko'p madaniyatlarda mavjud), lokal realiyalar (ma'lum bir joyga xos)

4. Til strukturasiidagi o'rniga ko'ra: leksik realiyalar (so'zlar), frazeologik realiyalar (iboralar), grammatik realiyalar(grammatik strukturalar)

Bu tasnif tarixiy realiyalarni tadqiq etishda kompleks yondashuvini ta'minlashga xizmat qiladi. Shuningdek, realiyalarni o'rganishda ularning matn ichidagi vazifasini ham hisobga olish lozim. Bu borada realiyalarning quyidagi vazifalarini ajratib ko'rsatamiz:

1. Nominativ vazifa – voqelikdagi predmet, hodisa va tushunchalarni nomlash
2. Ekspressiv vazifa– emotsional ta'sir o'tkazish
3. Stilistik vazifa – ma'lum bir uslubiy bo'yoq berish
4. Pragmatik vazifa – muayyan pragmatik ta'sir ko'rsatish
5. Madaniy-tarixiy vazifa – tarixiy va madaniy ma'lumotlarni saqlash va uzatish.

Yuqoridagilardan ko'rinib turibdiki, realiyalar murakkab lingvomadaniy hodisa bo'lib, ularni tarjima qilish va qayta tiklash jarayonida ko'p qirrali yondashuvni talab etadi. Realiyalarning tasnifi ularni tadqiq etishda nazariy asos bo'lib xizmat qiladi va tarjima amaliyotida to'g'ri strategiyani tanlashga yordam beradi.

Tarixiy realiyalar deganda muayyan tarixiy davrga xos bo'lgan, shu davr madaniyati, ijtimoiy tuzumi, turmush tarzi va dunyoqarashini aks ettiruvchi hamda zamonaviy til egalari uchun arxaiklashgan yoki o'z ma'nosini o'zgartirgan tushunchalarni nazarda tutiladi. Tarixiy realiyalar ma'lum bir tarixiy davr bilan chambarchas bog'liq bo'lib, ular o'sha davrning "belgilari" hisoblanadi. Ular orqali o'tmishdagi hayot tarzi, tafakkur, madaniyat va ijtimoiy munosabatlarni ko'rish mumkin. Masalan, "yasovul", "chopar", "qoziboshi", "tanob soliq" kabi so'zlar muayyan tarixiy davr bilan bog'liq realiyalardir. Tarixiy realiyalar vaqt o'tishi bilan o'z semantik mazmunini o'zgartirishi, kengaytirishi yoki toraytirishi mumkin. Ba'zi tarixiy realiyalar esa bugungi kunda umuman boshqa ma'noda qo'llanilishi mumkin. Masalan, "mirza" so'zi avval "shahzoda" ma'nosini anglatgan bo'lsa, keyinchalik "savodli kishi" va "kotib" ma'nolarini anglatgan. Ko'plab tarixiy realiyalar bugungi kunda arxaizmlarga aylanib, aktiv lug'at tarkibidan chiqib ketgan. Ular faqat tarixiy asarlar, arxiv hujjatlari va etnografik tadqiqotlarda uchraydi. Bu esa ularni tushunish va tarjima qilishni yanada murakkablashtiradi. Tarixiy realiyalarning ma'nosini to'liq anglash uchun ular bog'liq bo'lgan madaniy-tarixiy kontekstni bilish zarur. Kontekstdan ajratilgan holda tarixiy realiyalarni tushunish va tarjima qilish qiyin. Tarixiy realiyalarni anglash uchun keng fon bilimlariga, ya'ni tarix, etnografiya, madaniyatshunoslik sohalaridagi bilimlar zarur. Bu esa tarjimondan ko'p qirrali kompetensiyalarni talab etadi. Tarixiy realiyalar ko'pincha muayyan baholash va munosabatlarni

ifodalaydi. Ular orqali o'sha davrdagi qadriyatlar tizimi, ijtimoiy ierarxiya va madaniy ustuvorliklar aks etadi. Tarixiy realiyalar milliy "madaniy kod"ning tarkibiy qismi hisoblanib, ular orqali millatning identikligi va mentaliteti namoyon bo'ladi. Tarixiy realiyalar o'tmishga qaratilgan bo'lib, ular zamonaviy voqelikni emas, balki tarixiy voqelikni aks ettiradi. Tarixiy realiyalarning nuchta asosiy semantik strukturasi bor: Denotativ komponent – aniq tarixiy predmet, hodisa yoki tushunchaga ishora qiluvchi ma'no; Konnotativ komponent – qo'shimcha emotsional-ekspressiv, baholovchi va uslubiy ma'nolar; Madaniy-tarixiy komponent – tegishli tarixiy davr va madaniyat haqidagi axborot. Mazkur semantik strukturaning murakkabligi tarixiy realiyalarni tarjima qilish va qayta tiklashda katta qiyinchiliklar tug'diradi. Chunki tarjimada nafaqat denotativ ma'noni, balki konnotativ va madaniy-tarixiy komponentlarni ham qayta tiklash zarur bo'ladi. Tarixiy realiyalarning matn ichidagi vazifalari ham o'ziga xos. Ular quyidagi funksiyalarni bajaradi:

1. Xronologik lokalizator vazifasi – matnni ma'lum bir tarixiy davr bilan bog'laydi

2. Milliy-madaniy identifikator vazifasi – matnning milliy-madaniy o'ziga xosligini ta'minlaydi

3. Retrospektiv eksplikator vazifasi – o'tmishdagi voqea-hodisalarni tushuntiradi

4. Tarixiy autentiklikni ta'minlovchi vazifa – matnning tarixiy haqiqiylikni ta'minlaydi

Shunday qilib, tarixiy realiyalar o'ziga xos lingvistik, madaniy va gnoseologik xususiyatlarga ega bo'lgan, murakkab semantik strukturali til birliklaridir. Ularni tarjima qilish va qayta tiklash jarayonida bu xususiyatlarni hisobga olish zarur.

Zamonaviy tarjimashunoslikda realiyalarni, xususan, tarixiy realiyalarni o'rganishda turli yondashuvlar mavjud. Bu yondashuvlar realiyalarning turli jihatlarini o'rganishga va ularni tarjima qilishning samarali usullarini ishlab chiqishga qaratilgan.

1. Lingvistik yondashuv

Lingvistik yondashuv realiyalarni til birligi sifatida o'rganib, ularning leksik-semantik, grammatik va stilistik xususiyatlarini tahlil qiladi. Bu yondashuv doirasida realiyalar quyidagi aspektlarda o'rganiladi:

- Leksik-semantik xususiyatlari (ma'nolari, ma'no komponentlari, polisemiya)
- Grammatik xususiyatlari (so'z yasalishi, grammatik kategoriyalari)
- Etimologik xususiyatlari (kelib chiqishi, tarixiy rivojlanishi)
- Funksional-stilistik xususiyatlari (uslubiy bo'yog'i, qo'llanish doirasi)

Lingvistik yondashuvning afzalligi shundaki, u realiyalarning til tizimidagi o'rmini va ularning lingvistik xususiyatlarini chuqur o'rganish imkonini beradi. Ammo bu yondashuv realiyalarning faqat lingvistik jihatlariga e'tibor qaratib, ularning madaniy va tarixiy jihatlarini to'liq qamrab olmaydi.

2. Lingvokulturologik yondashuv

Lingvokulturologik yondashuv realiyalarni til va madaniyat kesishmasida joylashgan hodisa sifatida o'rganadi. Bu yondashuv realiyalarning quyidagi jihatlarini o'rganishga qaratilgan:

- Madaniy-semantik maydoni
- Lingvomadaniy konsept strukturasi
- Madaniy konnotatsiyalari
- Milliy-madaniy komponentlari

Bu yondashuv realiyalarni nafaqat til birligi, balki madaniy hodisa sifatida ham o'rganish imkonini beradi. Lingvokulturologik yondashuvning afzalligi shundaki, u realiyalarni keng madaniy kontekst doirasida o'rganadi va ularning milliy-madaniy o'ziga xosligini ko'rsatib beradi.

3. Kognitivistik yondashuv

Kognitivistik yondashuv realiyalarni kognitiv lingvistika nuqtai nazaridan o'rganib, ularning ong va tafakkur bilan bog'liqligini tahlil qiladi. Bu yondashuv doirasida realiyalar quyidagi aspektlarda o'rganiladi:

- Konseptual strukturasi
- Mental reprezentatsiyasi
- Kognitiv modellar va freymmlar
- Konseptual metaforalar

Kognitivistik yondashuvning afzalligi shundaki, u realiyalarning insonning bilish jarayonidagi o'rmini ko'rsatib beradi va ularning mental reprezentatsiyasini ochib beradi. Bu yondashuv realiyalarni tarjima qilishda ularning konseptual ekvivalentligini ta'minlas

4. Pragmatik yondashuv

Pragmatik yondashuv realiyalarni kommunikativ jarayonda qo'llanilishi nuqtai nazaridan o'rganadi. Bu yondashuv realiyalarning quyidagi jihatlarini o'rganishga qaratilgan:

- Pragmatik potensiali
- Kommunikativ funksiyalari
- Pragmatik effekti
- Diskursiv xususiyatlari

Pragmatik yondashuvning afzalligi shundaki, u realiyalarning muloqot jarayonidagi o'rnini va ularning pragmatik ta'sirini ko'rsatib beradi. Bu yondashuv realiyalarni tarjima qilishda pragmatik ekvivalentlikni ta'minlashga yordam beradi.

5. Integrativ yondashuv

Integrativ yondashuv yuqoridagi barcha yondashuvlarni birlashtirgan holda, realiyalarni kompleks hodisa sifatida o'rganadi. Bu yondashuv realiyalarni quyidagi aspektlarning yaxlit birligi sifatida ko'radi:

- Lingvistik aspekt
- Madaniy aspekt
- Kognitiv aspekt
- Pragmatik aspekt
- Tarixiy aspect

Realiyalarni o'rganishda korpus lingvistikasi usullaridan foydalanish realiyalarning qo'llanilishini, chastotasini va kontekstual xususiyatlarini o'rganish imkonini beradi. Realiyalarning inson ongida qanday qayta ishlanishi va idrok etilishini o'rganish realiyalarni tarjima qilishning psixolingvistik asoslarini tushunishga yordam beradi. Kompyuter lingvistikasi usullarini qo'llash orqali zamonaviy kompyuter texnologiyalari realiyalarni avtomatik aniqlash, tahlil qilish va tarjima qilish imkoniyatlarini ochib beradi. Chog'ishtirma lingvokulturologik tadqiqotlar natijasida turli tillar va madaniyatlardagi realiyalarni qiyosiy o'rganish realiyalarning universallik va o'ziga xoslik darajasini aniqlashga yordam beradi. Shunday qilib, zamonaviy tarjimashunoslikda realiyalarni o'rganishda integrativ yondashuv eng samarali hisoblanadi. Bu yondashuv tarixiy realiyalarni har tomonlama o'rganish va ularni tarjimada to'g'ri qayta tiklash imkonini beradi. Tarixiy realiyalarni tarjima qilish tarjimashunoslikning eng murakkab masalalaridan biri hisoblanadi. Chunki tarjimon nafaqat ikki til o'rtasida, balki ikki tarixiy davr, ikki madaniyat o'rtasida ham "ko'prik" vazifasini bajarishi kerak bo'ladi.

Tarixiy realiyalarni tarjimada tiklashning asosiy usullari:

1. Transliteratsiya va transkripsiya – bu asl so'zni tarjima qilinayotgan tilda mavjud bo'lgan fonetik va grafik vositalar bilan tiklashdir. Masalan, "kurultay" so'zini ingliz tiliga "kurultai" ko'rinishida o'tkazish mumkin.

2. Funktsional analog – tarjima qilinayotgan tilda mavjud bo'lgan, asl tildagi tushunchaga yaqin bo'lgan so'z yoki iborani qo'llash. Masalan, qozikalon" – "baş kadı" (turkcha)deb tarjima qilish mumkin, lekin bu to'liq ma'noni bermaydi.

3. Tavsifli tarjima – bu realiyaning mohiyatini qisqa va aniq tushuntirish orqali amalga oshiriladi. Masalan, "mahram" – "hükümdarın özel hizmetinde bulunan kişi" (turkcha).

4. Kombinatsiyalashgan usul – yuqoridagi usullarning birgalikda qo'llanilishi. Masalan, "yasavul" so'zini "yasavul (royal guard)" tarzida berish.

Tarjima jarayonidagi asosiy qiyinchiliklar tarixiy realiyalar haqida etarli bilimning yo'qligi, madaniy kontekstni to'g'ri tushunmaslik, maqsadli auditoriyaning xususiyatlarini hisobga olmaslik, asl matnning stilistik xususiyatlarini saqlash masalalaridir. Tarixiy realiyalarni to'g'ri tiklash uchun chuqur tadqiqot o'tkazish - tarjima qilinayotgan davr, madaniyat va ijtimoiy kontekst haqida to'liq ma'lumot to'plash, izohlar qo'shish – o'quvchilarga notanish realiyalarni tushuntirish maqsadida izohlar berish, konsistentlikni saqlash – bir matn doirasida bir realiyani har doim bir xil usul bilan tarjima qilish, malakali mutaxassislar bilan maslahatlashish – tegishli tarixiy davr bo'yicha mutaxassislar yoki shu madaniyat vakillari bilan konsultatsiya qilish lozim. Tarjima san'atida tarixiy realiyalarni tiklash – bu ilm va ijod o'rtasidagi muvozanatni topishdir. Har bir realiyadagi madaniy va tarixiy qatlamlarni saqlash, ayni paytda o'quvchiga tushunarli bo'lgan tarjimani taqdim etish – haqiqiy mahorat talab etadigan vazifadir. Ustoz tarjimashunos olim G'aybulla Salomov tarjimonga shunday ta'rif berishadi: “ Olim tahlil qiladi, yozuvchi tasvirlaydi, aktyor xarakter yaratadi. Tarjimon nima qiladi ? Tarjimon, turgan gap, tarjima qiladi. Ilm, adabiyot, san'at ahlining mehnati mashaqqatlarini zarracha kamsitmagan holda, aytish kerakki, mutarjim judayam o'ziga xos layoqat, iqtidor, iste'dod va bilim sohibi bo'lishdan tashqari, uning zakovatida deyarli barcha ijod ahlining faoliyatiga xos: tahlil tasvir va boshqalarning qiyofasiga kirish, xarakter yaratish, kayfiyat tug'dirish, tanqid qilish va hatto maxsus “o'qiy bilish” xususiyatlari jamuljam. Chunonchi, tarjimonda yozuvchi va tanqidchi, aktyor, rassom, bastakor va olim mehnatidan ham nimadir bor. Bu shundan iboratki, tarjimon lingvist bo'lib lisoniy materialni tahlildan o'tkazadi, aktyor singari birovning (bu o'rinda – muallifning) qiyofasiga kiradi va ayni vaqtda o'zligini saqlaydi, o'zi o'girayotgan narsaga va ayniqsa o'z mehnatiga tanqidiy nazar bilan qaraydi, tarjima qilinayotgan orginal ni yaxlit holda hamda bo'laklarga bo'lib bir necha martalab (kerakli joyda – ovoz chiqazib) o'qiydi, “o'lik” matn orasidan muallifning jonli siymosini va qalbini qidiradi. Xullas, gap orqasidan quvmaydi, balki ma'no, kuy, ohang, bo'yoq izlaydi”[6,126]

Globalashuv jarayonlari tufayli dunyo xalqlari o'rtasidagi madaniy aloqalar kuchayib borayotgan bir paytda, har bir xalqning o'ziga xos milliy-madaniy qadriyatlarini saqlash va ularni boshqa tillarda to'g'ri ifodalash zarurati ortib bormoqda. Tarixiy matnlarni tarjima qilish jarayonida tarixiy realiyalarni to'g'ri va

qayta tiklash matnning tarixiy autentikligini va pragmatik ta'sirini saqlash uchun muhim ahamiyatga ega. Zamonaviy tarjimashunoslikda tarixiy realiyalarni qayta tiklashning yagona universal metodologiyasi mavjud emas, bu esa ushbu sohada yangi nazariy va amaliy yondashuvlarni ishlab chiqishni taqozo etadi. Til va madaniyat o'rtasidagi munosabatlarning chuqurlashuvi va yangi lingvokulturologik tadqiqot usullarining paydo bo'lishi tarixiy realiyalarni yanada chuqurroq o'rganish imkoniyatini yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Hotamov N, Sarimsoqov B. Adabiyotshunoslik terminlarining Ruscha-o'zbekcha izohli lug'ati. – Toshkent, 1983.192-bet
2. Hamroyev H. Milliy xos so'zlar – realiyalar va badiiy tarjima //Tarjima madaniyati (Maqolalar to'plami).Toshkent, 1982. 158-bet.
3. Salomov G'.Ey umri aziz. – Toshkent , 1997. 121-125- bet.
4. G'afurov I. Zamon va tarjima// Tarjima san'ati(Maqolalar to'plami).- Toshkent, 2023. 12-bet.
5. Salomov G'. Tarjima nazaryasi asoslari.101-bet.
6. Sergey Vlahov, Sider Florinlar. Непереводимое в переводе. – Moskva, 1980.17-bet.
7. Yo'dosheva M. Tushuntirmoq san'ati // Tarjima san'ati(Maqolalar to'plami).-Toshkent, 2023. 113-bet.
8. Ochilov E. Tarjima nazaryasi va amaliyoti. – Toshkent, 2012. 71-bet.
9. Bakirovna, K. Z. (2019). The Rhythm of the Literary Impact. *ANGLISTICUM. Journal of the Association-Institute for English Language and American Studies*, 8(9), 58-67.
10. Qobilova, Z. (2024). ALISHER NAVOIY ADABIY MEROSINING OZARBAYJONDA O'RGANILISHI. *Hamkor konferensiyalar*, 1(1), 215-219.
11. Imomalieva, M. I. (2021, April). THE EVOLUTION OF METAPHORICAL MEANING. In *E-Conference Globe* (pp. 25-26).
12. Imomaliyeva, M. (2024). NODIRA MELODIES OF NAVOI. *QO'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI*, 10, 121-123.
13. TURSUNOVA, N. (2025). ALISHER NAVOIY AN'ANALARINING MUQIMIY IJODIDAGI TAKOMILI. *Hamkor konferensiyalar*, 1(11), 260-263.
14. Tursunova, N. (2021). FOLKLORE MOTIVES IN MUKIMIY'S WORK. *CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PEDAGOGICS*, 2(09), 187-191.

15. Ikromjonovna, J. S. (2023). THE ROLE OF FOLK TALES AND EPIC MOTIVES IN THE POETRY OF USMAN AZIM. Open Access Repository, 9(4), 545-548
16. Ikromjonovna, J. S. (2023). PEYZAJNING IJTIMOIIY-PSIXOLOGIK MOTIVNI ANGLATISHDAGI O'RNI. QO'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 1, 97-99.

NEMIS TILIDAN O'ZBEK TILIGA SHE'RIY TARJIMA MUAMMOLARI: TA'RIF, TASNIF, TAHLIL VA TAKLIF

*Abdusalilova Dilobar Sherali qizi,
O'zDJTU tayanch doktoranti
dilobar.abdukhalilova@mail.ru*

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada nemis tilidan o'zbek tiliga she'riy tarjima jarayonida yuzaga keladigan turli muammolar tahlil qilinadi. She'riy tarjima nafaqat tilshunoslik, balki madaniyatshunoslik va adabiyotshunoslik sohalarini ham o'z ichiga oladi. Muallif she'riy tarjimaning nazariy asoslarini ochib beradi va tarjima jarayonida yuzaga keladigan lingvistik, madaniy va poetik qiyinchiliklarni batafsil ko'rsatadi. Bu qiyinchiliklar orasida tilning grammatik tuzilishi, ma'nolarni ifodalashdagi farqlar, madaniy aloqalar va stilistik farqlar alohida o'rin tutadi. Maqolada she'riy tarjima jarayonida til va madaniyat o'rtasidagi muvozanatni saqlashning ahamiyati ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: she'riy tarjima, poetik ekvivalentlik, Gyote poeziyasi, madaniyatlararo muvozanat, estetik ifoda, tarjimon kompetensiyasi, metafora va ramzlar, poetika va stilistika.

ABSTRACT

This article analyzes various problems that arise in the process of poetic translation from German into Uzbek. Poetic translation includes not only linguistics, but also cultural studies and literary studies. The author reveals the theoretical foundations of poetic translation and details the linguistic, cultural and poetic difficulties that arise in the translation process. Among these difficulties, the grammatical structure of the language, differences in the expression of meanings, cultural connections and stylistic differences occupy a special place. The article emphasizes the importance of maintaining a balance between language and culture in the process of poetic translation.